

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Metafizika

6.4 lecke – 20 perc

**Az abszolútum problémája a hellénizmuskori görög filozófiában
Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész (6. század)**

Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész
11. századi miniatúra, Vatikán

Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész valószínűleg szír származású keresztény teológiai-filozófiai gondolkodó, aki műveit valamikor a 6. században írta.

Görög nyelven írt műveiben úgy állítja be magát, mintha azonos volna azzal a Dionüsziosszal, aki Pál apostol tanítványává szegődött annak Athénben, az Areopagoszon mondott beszéde után.

Apostolok Cselekedetei 17:34 (Károli Gáspár fordítása)

Némely férfiak azonban csatlakozván ő hozzá, hívének; ezek között az areopágita Dienes is, és egy Damaris nevű asszony, és mások ő velök.

Pszedo-Dionüsziosz Areopagitész legjelentősebb filozófiai teljesítménye a neoplatonikus gondolkodásnak a keresztény teológia keretei közé történő bevezetése. Művei döntő hatást gyakoroltak a keleti és nyugati keresztény gondolkodásra és a skolasztika filozófusaira is. A lecke szemelvényei az alábbi fordításból származnak:

A szemelvények forrása:

Pszedo-Dionüsziosz Areopagitész: *A mennyei hierarchiáról*, ford. Erdő Péter, in: *Az isteni és az emberi természetről*, Bp. 1994, II. kötet, 213-258.

A mennyei hierarchiáról, I, 3, 214. o.

Ezért is állította szemünk elé a beavatásokat megalapító szent törvényhozás a mi szent hierarchiánkat [...], hogy képességünk szerint a szent **másolatokból** kiindulva eljussunk a **jelképekre már nem szoruló, egyszerű felemelkedéshez** és hasonuláshoz, minthogy szellemünk egyáltalán nem képes a mennyei hierarchiáknak amaz anyagtalan utánzására és szemléletére, csak ha természetéhez szabott, anyagi segítségben részesül.

A program: az ember felemelkedése Istenhez, mely az anyagi világtól való elszakadás neoplatonista nyelven fogalmazódik meg. Dionüsziosz a tanítása szerint a szellemi

létezőknek van egy teljes hierarchiája, melynek analógiájára rendeződik el az anyagi világ. Ennek tárgyalásától eltekintünk. Ezzel szemben arra koncentrálnunk, hogy Dionüsziosz hogyan vélekedik Isten megnevezésének lehetőségeiről. Minthogy nála Isten – a neoplatonista Egyhez hasonlóan – teljesen transzcendens a világhoz képest, ezért a neoplatonista filozófia megkeresztelésének központi kérdése az lesz, hogy miként predikálható bármilyen állítmány Istenről? Láttuk, hogy Plótinosz felfogása szerint a transzcendens Egyről a filozófia diszkurzív útján nem állítható semmiféle predikátum: az Egy interpretációja során tagadásokat vagy metaforikus nyelvet alkalmazunk.

A keresztény gondolkodás azonban rendelkezik egy olyan tényezővel, melynek híján volt a hellénizmuskori pogány neoplatonizmus: Isten kinyilatkoztatása alapján a Szentírás számos esetben megnevezi Istent. Dionüsziosz ezen megnevezéseket értelmezi a neoplatonikus filozófia háttére előtt.

Isten minden megnevezése jelentésátvitelt tartalmaz: a hozzá „hasonló” képeket alkalmazó szentírási nyelv ugyanúgy metaforikus jellegű, mint amikor „eltérő formák” által kerül Isten megnevezésre.

A mennyei hierarchiáról, II, 2-3, 217. o.

[...] a szent kinyilatkoztatásoknak két fajtája van.

Az egyik, mint illik, tárgyához hasonló szent képeket használ, a másik eltérő formákat alkalmaz, és oly módon alakítja őket, hogy egészen oda nem illőnek és képtelennek tűnjenek.

A kinyilatkoztató igék misztikus hagyományai egyes helyeken persze Igének, Szellemtnek, Lényegnek nevezik a lényegfeletti ősisetség tiszteletreméltó boldogságát. [...] ábrázolják fénynek, és nevezik Életnek. Ezek a szent megjelölések tiszteletreméltóbbak és bizonyos fokig felsőbbrendűnek tűnnek az anyagi alakzatoknál, de még így sem érik el az ősisetséghez való igazi hasonlóságot.

A mennyei hierarchiáról, II, 3, 217. o.

Mert Ő fölötté áll minden lényeknek és minden életnek, nem jellemezheti semmiféle fény, és minden szó, minden értelem mérhetetlenül távol áll attól, hogy hasonlítson hozzá.

Jelentésátvitel nélkül semmit nem állíthatunk az abszolútumról.

Mielőtt azonban áttérne a jelentésátvitelt tartalmazó képes beszéd másik formájára, Dionüsziosz kitér egy olyan lehetőségre, mely mégiscsak nem metaforikus jelleggel nevezi meg Istent.

Az Istenről szóló diszkurzív nyelvhasználat egyetlen lehetséges útja a tagadások alkalmazása. A világ dolgairól szerzett ismereteink negációját helyes módon állíthatjuk Istenről, még akkor is, ha e negatív predikátumok „nem azt jelölik, hogy mi

A mennyei hierarchiáról, II, 3, 217.o.

Más helyeken ugyanezek az igék **hasonlat nélküli kinyilatkoztatásokkal** dicsőítik világfeletti módon **láthatatlannak, mérhetetlennek, végtelennek** nevezik, és olyan kifejezéseket használnak, melyek **nem azt jelölik, hogy mi, hanem azt, hogy mi nem**. Azt hiszem, ez a módszer jobban illik Hozzá, hiszen [...] helyesen állítjuk, hogy az ősisetség nem úgy létezik, mint bármi a létező valóságok közül, és hogy lényegfeletti, megismerhetetlen és kimondhatatlan határtalanságát nem ismerjük.

mi nem.” Ez a gondolat indítja útjára a középkori keresztény filozófia ama megközelítését, melyet **negatív teológiának** nevezünk.

A mennyei hierarchiáról, II, 3, 218.o.

Ha tehát az isteni valóságra vonatkozó tagadások igazak, az állítások pedig nem felelnek meg a misztériumok titkosságának, akkor **a láthatatlan lényekhez is jobban illik, hogy tőlük teljesen eltérő formában nyilatkoztassák ki magukat**. Így a Szentírás képei is megtisztelik a mennyi rendeket, és nem hoznak rájuk semmi szégyent, mikor hozzájuk egyáltalán nem hasonló formák segítségével nyilatkoztatják ki őket, hisz épp ezáltal mutatják be, hogy világfeletti módon meghaladnak minden anyagi valóságot.

A jelentésátvitelt tartalmazó megjelölések másik típusa, az Istent „teljesen eltérő formában” megjelenítő nyelvhasználatot teljesen mértékben elfogadja Dionüsziosz. Sőt, nem csak arról van szó, hogy az

alantas állítások egyenrangúak a tagadásokkal és a magasztos predikátumok állításaival, hiszen ezek is mind elvétik isten lényegét. Az alantas állítások bizonyos szempontból helyesebb nyelvhasználatot valósítanak meg, amennyiben alantas voltuknál fogva félreérthetetlenül kifejezik az abszolútum transzcendenciáját: *hisz épp ezáltal mutatják be, hogy világfeletti módon meghaladnak minden anyagi valóságot.*

Azon túl, hogy az alantas képek jelentésátvitele kifejezi a világ és Isten közötti transzcendenciát, egyfajta *terapeutikus* jellegű előnnyel rendelkezik a magasztos megjelenítésekkel szemben. Isten rút megjelenítéseiben ugyanis annyira nyilvánvaló a jelentésátvitel mozzanata, hogy félreérthetetlenül adja Szentírás olvasójának tudtára, hogy Isten nem lehet szó szerinti értelemben véve a

megjelenített rút dolog. Dionüsziosz példáival, amikor a Zsoltárok könyve 21:7 Istent féreg alakban jeleníti meg, akkor ez a kép önmagában hordozza azt a jelentést is, hogy Isten nem féreg.

Amikor Dionüsziosz az abszolútum predikálhatatlanságának újplatonikus eszméjét bevezeti a keresztény gondolkodás keretei közé, akkor nem csak metafizikai kihívást támaszt a keresztény kinyilatkoztatást elfogadó gondolkodók számára, amennyiben a keresztény teremtéstan voluntarizmusát valamiféleképpen összhangba kellett hozni az újplatonikusok emanációs elképzeléseivel. Amikor Dionüsziosz helyesli a Szentírás Istent alantas képekben megjelenítő metaforikus nyelvét, akkor ez a **rút esztétikai értékének talán első pozitív elméleti igényű legitimációja** az európai gondolkodás történetében.

A mennyei hierarchiáról, II, 3, 217.o.

Azt pedig, hogy a **tárgyukhoz nem illő képek** szellemünket is jobban felemelik, mint a hasonlóak [...], egyetlen értelmes ember sem vonhatja kétségbe: **a méltóságteljesebb szent hasonlatok alapján ugyanis tévedésbe eshetünk [...]**. Avégett tehát, hogy megóvja ettől a tévedéstől azokat, akik nem ismernek nagyobbat a külsőleg megjelenő szépségnél, a szent szerzők fennkölt bölcsessége leereszkedik az egyáltalán nem hasonló és tárgyukhoz nem illő képekhez is, miközben nem engedi, hogy az anyaghoz való vonzódás a rút képekhez tapadva elidőzzék, hanem lelkünk magasabb részét ébresztgeti és az összetett képek csúnyaságánál fogva arra figyelmeztet, hogy még az egészen anyagi gondolkodású emberek sem tarthatják elfogadhatónak és igaznak, hogy ezekhez a rútságokhoz valóban hasonlítanak a mennyfeletti, isteni csodák.

Kérdések:

1. Milyen módon jelenítik meg a Szentírás szövegei Istent?
2. Miért részesíti Dionüsziosz előnyben Isten alantas képek általi megjelenítéseit a Szentírásban?
3. Mit jelent a negatív teológia eszménye?

Irodalom:

Kendeffy Gábor: *Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész*, in: *Filozófia*. Akadémiai kézikönyvek, szerk. Boros Gábor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 275-277.